

ที่มา: http://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:5622

05

หนังสืออนุสรณ์งานศพของชาวมอญ ลำนำทางชาติพันธุ์
ของผู้วายชนม์และประวัติศาสตร์มอญที่ถูกเลือกสรร*

The Mon Funeral Memorial Books: The Ethnic Consciousness of the Deceased and the Selected Preservation of Mon History

Received: January 24, 2022 | Revised: April 24, 2022 | Accepted: May 3, 2022

ภควดี ทองชมภูณู**

Pakawadee Thongchompunuch

* บทความนี้พัฒนาจากความสนใจหนังสือแจกงานศพในฐานะแหล่งความทรงจำ ที่บันทึกประวัติศาสตร์สังคม และบอกเล่าชีวิตของปัจเจก ผู้เขียนขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พชรินทร์ ลาภานันท์ ที่ได้ให้คำแนะนำ และชี้แนะแนวทางการเขียนบทความเรื่องนี้

** ผู้ช่วยนักวิจัยศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น อีเมล: pakawadee059@gmail.com

Research assistant, Center for Research on Plurality in the Mekong Region, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University. email: pakawadee059@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่ออธิบายสำนักชาติพันธุ์มอญและการเลือกสรรประวัติศาสตร์มอญที่กำกับการรับรู้อดีตของชนชาติมอญในประเทศไทย ผ่านการวิเคราะห์หนังสืออนุสรณ์งานศพ พิมพ์เป็นที่ระลึกและไว้อาลัยแก่ผู้วายชนม์ ซึ่งพบว่าทายาทชาวมอญที่หนีการปราบปรามของกองทัพพม่าและอพยพเข้าสู่ประเทศไทย ในสมัยกรุงธนบุรี พ.ศ. 2317 ปัจจุบันคนกลุ่มนี้ คือพลเมืองไทยเชื้อสายมอญอาศัยอยู่ในสังคมพหุวัฒนธรรม ทว่าชาวมอญกลุ่มนี้ได้ดำรงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ กระทั่งวาระสุดท้ายของชีวิต เรื่องราวที่เสนอในหนังสืออนุสรณ์งานศพทำให้เห็นสำนักชาติพันธุ์ของผู้วายชนม์ผ่านการเขียนประวัติส่วนตัวและคำไว้อาลัย ซึ่งกล่าวถึงผู้ตายว่า สืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษชาวมอญ ได้ร่วมกิจกรรมเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมและอัตลักษณ์มอญ รวมทั้งเล่าถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนมอญกับรัฐมอญในประเทศพม่า นอกจากนี้เนื้อหาของหนังสือแจกงานศพ มักเสนอประวัติศาสตร์มอญชุดหลักที่กำกับการรับรู้อดีตของคนมอญ เพื่อสืบทอดความเป็นชาติมอญสู่คนรุ่นหลัง ดังนั้นหนังสืออนุสรณ์งานศพของชาวมอญจึงไม่ได้เป็นเพียงสัญลักษณ์ของการไว้อาลัย แต่ยังเป็นพื้นที่แสดงสำนักทางชาติพันธุ์มอญและเผยแพร่ข้อมูลประวัติศาสตร์มอญชุดหลัก กระทั่งกลายเป็นแหล่งอ้างอิงเชิงวิชาการด้านมอญศึกษาในประเทศไทย

คำสำคัญ: หนังสืออนุสรณ์งานศพ, สำนักทางชาติพันธุ์มอญ, ประวัติศาสตร์มอญ, การรับรู้อดีตของชนชาติมอญในประเทศไทย

A b s t r a c t

This article aims to explain the Mon ethnic consciousness and the selected preservation of Mon history governing the perception of the past of the Mon people in Thailand through the analysis of the funeral books published as the memorials for the passed away people. The analysis reveals that the descendants of the Mon people who fled from the oppression of the Myanmar army and emigrated to Thailand During the Thonburi regime, B.E. 2317, are currently Thai citizens with Mon ethnicity. These people are living in a multicultural society. Nevertheless, they have preserved their Mon ethnic identity. The funeral memorial books present not only a personal background and memorial statements, but also the story of the ethnic consciousness of the deceased persons and how they have engaged in preserving Mon culture and identity. It is generally stated that the departed person are the descendants of Mon ancestors and that they have participated in social movements to conserve Mon culture. In addition, the contents also address the relationships between Mon people and the Mon state in Myanmar. Apart from this, the memorial books also frequently present the main history that governs the perception of the past for Mon people so as to pass on national identity to younger generations. Therefore, the funeral memorial books are not just the symbol of mourning, they are also a space for presenting the Mon ethnic consciousness and conserving Mon history. Thus, these books are a useful source of reference for Mon studies in Thailand.

Keywords: Mon funeral memorial books, Mon ethnic consciousness, Mon history, perception of the past of the Mon people in Thailand

บทนำ

พงศาวดารมอญกล่าวถึงความเป็นมาของชนชาติมอญว่าอพยพจากพื้นที่ตอนใต้ของประเทศอินเดียมาตั้งถิ่นฐานบริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำอิรวดีตอนล่างของประเทศพม่า มีกษัตริย์เป็นผู้ปกครอง (พุทธศตวรรษที่ 19-24) กระทั่ง พ.ศ. 2300 มอญแพ้สงครามเสียเอกราชแก่พม่ากลายเป็นชนชาติไร้รัฐเชิงกายภาพวบจนปัจจุบัน ส่งผลให้คนมอญจำนวนมากอพยพมาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย ตั้งแต่ยุคกรุงศรีอยุธยาถึงช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทั้งหมด 9 ครั้ง ทว่าการอพยพเมื่อ พ.ศ. 2317 สมัยกรุงธนบุรี ถือเป็นการอพยพที่มีความสำคัญต่อทั้งชาวมอญและกรุงธนบุรี กล่าวคือพระยาเจ่งอนุชาของพระยาทะละกษัตริย์มอญองค์สุดท้ายก่อกบฏพยายามกู้เอกราชจากพม่าแต่พ่ายแพ้และถูกปราบปราม กระทั่งต้องพาชาวมอญประมาณ 3,000 คนอพยพมาพึ่งบารมีพระเจ้ากรุงธนบุรี พระองค์มีพระกรุณาให้คนมอญตั้งบ้านเรือนในเขตปากเกร็ด แขวงเมืองนนทบุรีถึงสามโคกและแขวงเมืองปทุมธานี (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ 2496: 4-5) การอพยพครั้งนี้มีความสำคัญต่อกรุงธนบุรีซึ่งกำลังฟื้นฟูอาณาจักรและกำลังพลหลังกอบกู้เอกราชจากพม่าสำเร็จ ดังปรากฏหลักฐานว่าคนมอญกลุ่มพระยาเจ่งได้ร่วมกองทัพพระเจ้าตากสินมหาราชต่อสู้กับพม่าเพื่อสร้างความมั่นคงแก่กรุงธนบุรี ปัจจุบันคนมอญกลุ่มนี้มีสถานะทางกฎหมายเป็นพลเมืองไทยเชื้อสายมอญ อาศัยอยู่ในสังคมพหุ

วัฒนธรรม ที่มีการแต่งงานระหว่างคนมอญกับคนไทย และปรับเปลี่ยนค่านิยมทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างการยอมรับทางสังคม ส่งผลให้ประเพณีมอญดั้งเดิมผสมผสานกับวัฒนธรรมไทย ทำให้การยึดถือประเพณีวัฒนธรรมมอญลดความเข้มข้นลง กระนั้นคนมอญทั้งระดับปัจเจกและชุมชนพยายามรักษาอัตลักษณ์ความเป็นมอญ เช่นจัดงานวันชาติมอญเพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์ตั้งกรุงหงสาวดี หรือจัดโครงการฟื้นฟูภาษามอญแก่เยาวชนช่วงปิดภาคเรียน กิจกรรมเหล่านี้ คือส่วนหนึ่งของกระบวนการธำรงอัตลักษณ์มอญ กระทั่งวาระสุดท้ายของชีวิตชาวมอญหนึ่งสืออนุสรณ์งานศพยังเป็นพื้นที่แสดงสำนึกชาติพันธุ์มอญและถ่ายทอดข้อมูลประวัติศาสตร์ชุดหลักที่กำกับการรับรู้ดีดีของคนมอญ

บทความนี้ตั้งคำถามว่าสำนึกชาติพันธุ์มอญของผู้ตายถูกแสดงออกอย่างไร ผ่านการเขียนประวัติผู้ตายและคำไว้อาลัย ในวาระสุดท้ายของผู้วายชนม์ และหนังสืองานศพเลือกเสนอประวัติศาสตร์มอญชุดใด เพื่อกำกับการรับรู้ดีดีของคนมอญและอธิบายความเป็นชาติมอญ การศึกษาใช้การวิเคราะห์เอกสารหนังสือแจ้งงานศพจากฐานข้อมูลหนังสืออนุสรณ์งานศพอิเล็กทรอนิกส์วัดบวรนิเวศวิหาร โดยเลือกหนังสืองานศพของผู้วายชนม์ชาวมอญที่เนื้อหาได้รับการอ้างอิงในงานศึกษาด้านวิชาการเกี่ยวกับมอญในเมืองไทย และใช้สถานภาพของผู้ตาย เป็นเกณฑ์จำแนกหนังสืองานศพ

แบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือกลุ่มชนชั้นศักดินาเชื้อสายมอญ กลุ่มข้าราชการเชื้อสายมอญ และกลุ่มทนายทเจ้าเมืองรามัญ มีรายละเอียดดังนี้

ตารางแสดงข้อมูลหนังสืออนุสรณ์งานศพของคนมอญ

ลำดับ	สถานภาพผู้ตาย	ชื่อหนังสือ	ปีที่พิมพ์	ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับผู้ตาย
1.	ชนชั้นศักดินาเชื้อสายมอญ	นิทานชีวิตจริงบางตอนของข้าพเจ้า พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพพลโท หม่อมเจ้าชิดชนก กฤดากร	2541	ผู้ตายเป็นพระโอรสของพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ากุญญาภินิหารกับหม่อมแฉ่ม สตรีไทยเชื้อสายมอญ ผู้ตายรับราชการตำแหน่งต่างๆ อาทิ เจ้ากรมทหารม้าเอกอัครราชทูตไทยประจำญี่ปุ่น
2.	ข้าราชการเชื้อสายมอญ	เกล็ดพุทธศาสนา พงสาวดารมอญ สุภาชิตกฤทหมาย พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานศพพระยาภฤตราษฎ์ทรงสวัสดิ์ (สุดใจ ไกรจิตติ)	2496	ผู้ตายเป็นบุตรของ สมิงสุรินทรศักดิ์ (ไกร) ได้รับราชการตำแหน่ง ปลัดพลฉลอง ผู้พิพากษา และสมาชิกวุฒิสภา เป็นต้น
3.	ข้าราชการเชื้อสายมอญ	พงสาวดารมอญ พม่า คัดจากประชุมพงสาวดาร ภาคที่ 1 พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานศพพลตรีพระศัลยเวทย์ วิศิษฐ์ (สาย คชเสนี)	2510	ผู้ตายเป็นบุตรของ หลวงยศโยธี (พิน คชเสนี) ได้รับราชการตำแหน่งแพทย์กรมเสนาธิการ ผู้อำนวยการโรงพยาบาลศิริราช เป็นต้น
4.	ข้าราชการเชื้อสายมอญ	ลำดับสกุลคชเสนี พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานศพพระยานาคราชกำแพง ประแดงบุรีนายก (แจ้ง คชเสนี)	2496	ผู้ตายเป็นบุตรพระยาดำรงราชพลขันธ์ (จ้อย คชเสนี) ได้รับราชการตำแหน่งสำคัญของเมืองนครเขื่อนขันธ์ เช่น ตำแหน่งกรมการเมือง ผู้ช่วยผู้ว่าราชการเมือง

ลำดับ	สถานภาพผู้ตาย	ชื่อหนังสือ	ปีที่พิมพ์	ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับผู้ตาย
5.	ข้าราชการเชื้อสายมอญ	พงศาวดารมอญ พม่า คัดจากประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 1 พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานศพอำมาตย์ตรี หลวงบริณัยจรรยาราชูร์ (มณฑลพิษณุโลก)	2520	ผู้ตายเป็นบุตรของหลวงมหาตไทย (มาลัย คชเสนี) ได้รับราชการตำแหน่งล่ามกระทรวงยุติธรรม ต่อมารับราชการเป็นผู้พิพากษาศาลจังหวัดร้อยเอ็ด อุบลราชธานี เป็นต้น
6.	ข้าราชการเชื้อสายมอญ	หนังสืออนุสรณ์งานศพศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์สุเอ็ด คชเสนี	2551	ผู้ตายเป็นบุตรของอำมาตย์ตรี หลวงบริณัยจรรยาราชูร์ (มณฑลพิษณุโลก) นายแพทย์สุเอ็ดรับราชการตำแหน่งแพทย์ประจำบ้านอายุรศาสตร์ ต่อมาดำรงตำแหน่งหัวหน้าสาขาหัตถ์วิทยา ตามลำดับ
7.	ทายาทเจ้าเมืองรามัญ	บรรณานุกรม พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานศพรองอำมาตย์โท ขุนอาโศกคดี (เพิ่ม หลีกคงคา)	2525	ผู้ตายเป็นบุตรของพระบันสนธิ์ฐปดี (ซึ่ง) ขุนอาโศกคดีรับราชการตำแหน่งต่างๆ เช่น อัยการผู้ช่วย อัยการจังหวัด

บทความอธิบายสำนักชาติพันธุ์มอญของผู้ตาย ด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลประวัติผู้ตายและคำไว้อาลัยที่ปรากฏในหนังสืองานศพ ส่วนข้อมูลประวัติศาสตร์มอญที่ถูกเลือกสรรนั้น วิเคราะห์จากเนื้อหาของหนังสืองานศพแต่ละเล่ม ซึ่งเสนอประวัติศาสตร์มอญที่กำกับการรับรู้อดีตและมีบทบาทสืบทอดแนวคิดความเป็นชาติมอญ บทความเสนอเนื้อหา 3 ประเด็น ได้แก่

1. ความเป็นมาและพัฒนาการของหนังสืออนุสรณ์งานศพ
2. ประวัติส่วนตัวและคำไว้อาลัย พื้นที่แสดงสำนักทางชาติพันธุ์มอญของผู้วายชนม์ และ
3. ประวัติศาสตร์มอญที่ถูกเลือกสรร และเสนอในหนังสืออนุสรณ์งานศพของผู้วายชนม์ชาวมอญ

1. ความเป็นมาและพัฒนาการของหนังสืออนุสรณ์งานศพ

ความตายเป็นจุดสิ้นสุดของชีวิตมนุษย์ ที่ส่งผลให้ครอบครัวและบุคคลใกล้ชิดผู้ตาย ไม่สามารถปฏิสัมพันธ์กับผู้วายชนม์ในพื้นที่และเวลา ระยะเวลาเดียวกัน ยิ่งกว่านั้นหากคนตายเป็นผู้นำประเทศหรือบุคคลสำคัญ การสูญเสียย่อมส่งผลกระทบต่อรัฐและสังคม เมื่อมนุษย์พลัดพรากจากกันเนื่องจากความตายเป็นสถานการณ์ที่ควรบรรเทาความโศกเศร้าด้วยการกำหนดแบบแผนไว้อาลัย เช่น การลดธงครึ่งเสาเพื่อไว้อาลัยเมื่อผู้นำหรือบุคคลสำคัญของรัฐเสียชีวิต หรือมอบพวงหรีดเพื่อแสดงความเสียใจแก่ครอบครัวผู้เสียชีวิต (ภาวิกา ศรีรัตนบัลลังก์ 2561: 18-21) ยิ่งกว่านั้นความตายได้สร้างธรรมเนียมปลอบประโลมผู้สูญเสีย และการรำลึกถึงผู้จากไปซึ่งเปลี่ยนผ่านสถานภาพเป็นบุคคลในความทรงจำ เช่น การพิมพ์หนังสืออนุสรณ์งานศพ เพื่อมอบเป็นที่ระลึกในวาระพระราชทานเพลิงศพ หรือฌาปนกิจศพเท่านั้น

ประเพณีแจกหนังสือเป็นของชำร่วยงานอวมงคลในสังคมไทย เริ่มครั้งแรกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2412 พระองค์มีพระราชประสงค์จะพิมพ์พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์เป็นหนังสืออนุสรณ์งานถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทว่าพระราชดำรินั้นไม่บรรลุผลกระทั่ง พ.ศ. 2423 ในงานพระเมรุสมเด็จพระนางเจ้าสุชนันทาทุมาริรัตน์พระบรมราชเทวี และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาเพ็ชรรัตนพระราชธิดา รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์หนังสือรวมบทสวดมนต์พระสูตรและพระปริตร จำนวน 10,000 เล่ม ถวายพระสงฆ์ทุกวัดทั่วประเทศ ต่อมาในงานพระราชทานเพลิงพระศพพระเจ้าลูกเธอกรมขุนสุพรรณภาควดีโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์หนังสือเรื่องนิบาตชาดก เอกนิบาต เพื่อพระราชทานแก่ผู้มาร่วมงาน (ทิพา ต้นปิ่นเพชร 2510: 120-130)

การพิมพ์หนังสืองานศพยุคแรกในสยามยังไม่แพร่หลายและมีค่าใช้จ่ายสูง ธรรมเนียมนี้จึงเริ่มจากกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการชั้น

ผู้ใหญ่ ส่วนเรื่องที่นิยมพิมพ์นั้นเกี่ยวกับพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์โบราณคดี หรือวรรณกรรม โดยหอยพระสมุทวชิรญาณรับผิดชอบจัดหาต้นฉบับหนังสือเก่า คัดเลือกเรื่องสำหรับจัดพิมพ์เป็นวิทยาทาน ช่วง พ.ศ. 2460 การพิมพ์หนังสือแจกงานศพมีจำนวนเพิ่มสูงขึ้นมากกว่า 5,000 เล่ม เป็นธรรมเนียมที่ได้รับความนิยมในเมืองหลวง แล้วแพร่ขยายสู่ท้องถิ่น เช่น หนังสือแจกงานศพเจ้าจอมอัมในรัชกาลที่ 4 ที่เมืองนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. 2460 (พรชัย นาคสีทอง 2564: 121) หรือจังหวัดเชียงใหม่ พบการพิมพ์หนังสืออนุสรณ์งานศพ เมื่อ พ.ศ. 2500 แจกเป็นของขวัญเฉพาะงานศพเจ้าหน้าทีรัฐและพ่อค้า (Kittitornsakul 2021: 164) ปัจจุบันหนังสือแจกงานศพไม่ถูกผูกขาดการพิมพ์โดยหอสมุดแห่งชาติ เจ้าภาพสามารถจัดวางรูปแบบของหนังสือ หรือเลือกเรื่องที่จะนำมาพิมพ์ได้ตามความต้องการ เช่น เลือกพิมพ์อัตชีวประวัติและผลงานของผู้ตาย เป็นต้น

หนังสืออนุสรณ์งานศพขาวมอญ คือตัวแทนของหนังสือแจกงานศพที่สะท้อนอำนาจของปัจเจกสามารถออกแบบของที่ระลึก เป็นแหล่งรวมความทรงจำเกี่ยวกับผู้วายชนม์ ทั้งด้านประวัติ ผลงาน รวมถึงเป็นพื้นที่แสดงสำนึกทางชาติพันธุ์และประวัติศาสตร์ชุดหลักที่กำกับการรับรู้อดีตของคนมอญ ในแง่หนังสืออนุสรณ์งานศพ คือตัวบทที่บอกเล่าให้คนในสังคมได้รับรู้อัตลักษณ์ของปัจเจกผู้ล่วงลับ และเผยแพร่ประวัติศาสตร์ความเป็นชาติมอญ

2. ประวัติส่วนตัวและคำไว้อาลัย พื้นที่แสดงสำนึกทางชาติพันธุ์มอญของผู้วายชนม์

ประวัติส่วนตัวเป็นโครงสร้างหลักของหนังสืออนุสรณ์งานศพของขาวมอญ ซึ่งกล่าวถึงข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับตัวผู้ตาย ส่วนคำไว้อาลัยแต่ผู้วายชนม์นั้นเขียนโดยสมาชิกในครอบครัว เพื่อนร่วมงาน หรือบุคคลที่ผู้ตายเคารพนับถือ เนื้อหากล่าวถึงความดีงาม ความสำเร็จในชีวิต หรือการอุทิศตนทำประโยชน์เพื่อสังคม การเขียนคำไว้อาลัยนั้นบรรยายจากความทรงจำที่มีต่อตัวผู้ตายให้ความสำคัญลักษณะด้านดี มักไม่กล่าวถึงความผิดพลาดหรือข้อด้อยของผู้ตาย ในแง่คำไว้อาลัย คือความทรงจำที่ถูกเลือกเสนอ (อนรรฆ

พิทักษ์ธานิน 2550: 145-146) ทั้งนี้บทความต้องการอธิบายสำนักชาติพันธุ์มอญของผู้วายชนม์ ที่ปรากฏในส่วนประวัติผู้ตายและคำไว้อาลัย ล้วนเป็นข้อมูลที่มีความหมายต่อการจดจำผู้ล่วงลับ ผู้อ่านจึงมีโอกาสดำเนินการทำความเข้าใจอุปนิสัย ตัวตน รวมถึงสำนักทางชาติพันธุ์ของผู้ตาย

สำนักชาติพันธุ์ หมายถึง การแสดงสำนักของปัจเจกที่บ่งบอกว่าตนเองเป็นสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์ร่วมกับบุคคลอื่น ทั้งจากการสื่อสารด้วยภาษาเดียวกัน ยึดถือความเชื่อและประวัติศาสตร์ชุดเดียวกัน การแสดงออกดังกล่าว สะท้อนสำนักชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่เลื่อนไหลปรับเปลี่ยนตามบริบทสังคม (Gold & Miller 2015: 1-2) เช่นเดียวกับคนไทยเชื้อสายมอญมีสถานะทางกฎหมายเป็นพลเมืองไทย และแสดงสำนักความเป็นมอญในช่วงชีวิต การวิเคราะห์ประวัติผู้ตาย และคำไว้อาลัยในหนังสืออนุสรณ์งานศพของชาวมอญ พบประเด็นที่สะท้อนสำนักชาติพันธุ์ของผู้วายชนม์ ดังนี้

2.1 ผู้สืบทอดเชื้อสายมอญและความสัมพันธ์กับชาวมอญ ประวัติผู้ตายในหนังสืออนุสรณ์งานศพมีแบบแผนการเขียนอย่างกระชับ ตรงไปตรงมา เสนอเฉพาะข้อมูลด้านการศึกษา ชีวิตสมรส และผลงานของผู้ตาย ทว่าประวัติผู้ตายในหนังสืออนุสรณ์งานศพของชาวมอญ มักระบุด้วยว่าผู้ล่วงลับสืบเชื้อสายมอญจากบรรพบุรุษ เช่น หนังสืออนุสรณ์งานศพพระยาฤทธราชทรงสวัสดิ์ (สุดใจ ไกรจิตติ) อธิบายภูมิหลังของผู้ตายว่า สืบเชื้อสายมอญเป็นบุตรสมิงสุรินทรศักดิ์ (ไกร) เมื่ออายุ 12 ปี เรียนหนังสือมอญและไทยที่วัดศาลาแดง นอกจากนี้ในคำนำเขียนโดยพระยาศรีธรรมราช อธิบายการสืบเชื้อสายมอญและความสัมพันธ์ระหว่างพระยาฤทธราชทรงสวัสดิ์กับชาวมอญว่า “ท่านมีเชื้อสายมอญ ยิ่งกว่านั้นท่านเป็นผู้มีความกตัญญูนับถือเครือญาติพี่น้อง ประเพณีมอญเมื่อพบปะกันก็มักจะพูดภาษามอญและทำบุญแบบมอญร่วมกันอยู่เสมอ” (ทองคำ กาญจนโชติ 2496: 31) ในทำนองเดียวกันการกล่าวถึงเชื้อสายมอญของผู้ตาย พบในหนังสืออนุสรณ์งานศพของขุนอาโศกคดี (เพิ่ม หลักคงคา) อธิบายว่า ท่านเป็นบุตรชายของพระปิ่นนสดีขุบติ (ซึ่ง หลักคงคา) เจ้าเมืองท่าขนุน เมืองหน้าด่านของเมืองกาญจนบุรี นอกจากนี้

นี้เนื้อหาคำไว้อาลัยเขียนโดยศาสตราจารย์ นายแพทย์สุเ็ด คชเสนี นายกสมาคมไทยรามัญคนที่ 4 ได้ขยายความอัตลักษณ์มอญของขุนอาโศกคดีให้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า “ท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ลึกและรับผิดชอบในความมีเชื้อสายมอญของท่านเป็นอันมาก แม้ท่านจะเคยมีตำแหน่งเกี่ยวข้องกับราชการไทยมาจนเกือบตลอดชีวิตการทำงานก็ตาม แต่เมื่อได้พบปะญาติพี่น้องมิตรสหายที่เป็นมอญด้วยกัน ท่านก็ไม่ละเว้นที่จะใช้ภาษามอญคุยกับเขาเหล่านั้น” (ครอบครัวหลักคงคา 2525: 35) แสดงให้เห็นว่า เมื่อตอนมีชีวิตแม้ขุนอาโศกคดีเป็นข้าราชการซึ่งถูกปลูกฝังอุดมการณ์ของรัฐไทย กระนั้นในพื้นที่สาธารณะขุนอาโศกคดีเลือกสื่อสารด้วยภาษามอญ และไม่ปกปิดอัตลักษณ์ความเป็นมอญ ส่วนคำไว้อาลัยเขียนโดยพันตรีจ้านงค์ ศศิธร หลานชายของขุนอาโศกคดี กล่าวว่า “คุณตาเคยพูดเสมอว่าบรรพบุรุษของเรานั้นเคยเป็นนายด่านเมืองท่าขนุน เคยต่อสู้กับพม่าข้าศึกที่เขามารุกรานไทยหลายครั้ง ฉะนั้นเมื่อหลานเป็นทหารก็ดีแล้ว พยายามรับราชการสนองคุณแผ่นดินไทยถิ่นกำเนิดให้เต็มความสามารถแต่ก็อย่าลืมเชื้อชาติเดิมที่เป็นมอญ” (ครอบครัวหลักคงคา 2525: 36) การนิยามตนเองว่าเป็นผู้สืบเชื้อสายมอญ และส่งต่อเจตนารมณ์ให้ทายาทสืบทอดความเป็นมอญนั้น ล้วนแสดงสำนึกทางชาติพันธุ์มอญของขุนอาโศกคดี

การเขียนประวัติผู้ตายและคำไว้อาลัยโดยสมาชิกในครอบครัว บุคคลที่ผู้ตายเคารพนับถือ เพื่อนร่วมงานหรือหน่วยงานที่ผู้ตายเคยร่วมงาน เมื่อกล่าวถึงสำนึกชาติพันธุ์มอญของผู้วายชนม์ จึงปรากฏมุมมองที่หลากหลายตามระดับความสัมพันธ์กับผู้ล่วงลับ และความทรงจำเกี่ยวกับผู้ตาย ที่ต้องการให้ผู้อ่านเข้าถึง เช่น หนังสืออนุสรณ์งานศพศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์สุเ็ด คชเสนี สมาคมไทยรามัญจัดพิมพ์เป็นที่ระลึก พบว่าการเขียนประวัติผู้ตายให้ความสำคัญกับบรรพบุรุษและความเป็นมาของตระกูล คชเสนี โดยกล่าวว่า “สืบเชื้อสายจากพระยาแจ้ง เจ้าเมืองเตรินหัวเมืองมอญ ในประเทศพม่า อพยพหนีการปราบปรามของทหารพม่าเข้าสู่ประเทศไทย สมัยกรุงธนบุรีได้รับราชการตำแหน่งเจ้าพระยามหาโยธา ควบคุมบัญชากอง

มอญทั้งปวง ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม พระราชทานนามสกุลผู้ที่สืบเชื้อสายจากพระยาแจ้งว่า “คชเสนี”¹ ยิ่งกว่านั้น เนื้อหาของคำไว้อาลัยได้ตอกย้ำบทบาทของนายแพทย์สุเอ็ดในฐานะทายาทของสกุลลำดับชั้นที่ 6 และบทบาทของตระกูลคชเสนี กับการธำรงอัตลักษณ์มอญในประเทศไทย โดยกล่าวว่า “สมาคมไทยรามัญเกิดขึ้นและดำเนินงานมาจนสามารถดำรงอยู่ได้ก็ด้วยอาศัยเกียรติภูมิของบรรพชนคนในตระกูลคชเสนี ตั้งแต่รุ่นคุณปู่ คุณพ่อจนกระทั่งถึงคุณหมอสุเอ็ด คชเสนี ท่านปฏิบัติหน้าที่น่ายกสมาคมอย่างเต็มที่ ... ได้มีการศึกษาค้นคว้าวิจัยและรวบรวมวิทยาการความรู้เพื่อสืบสานและรักษาภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมอันเป็นมรดกล้ำค่าของบรรพชนมอญไว้ให้ยั่งยืนสืบไป” (สมาคมไทยรามัญ 2551: 200)

ครอบครัวของผู้ตายหรือหน่วยงานที่รับผิดชอบพิมพ์หนังสืออนุสรณ์งานศพ มีบทบาทถ่ายทอดประวัติผู้ตายและคำไว้อาลัยจากความทรงจำ ทว่าหนังสือแจ้งงานศพบางเล่มเลือกพิมพ์งานเขียนอัตชีวประวัติของผู้ล่วงลับ เช่น หนังสือนิทานชีวิตจริงบางตอนของข้าพเจ้า พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพพลโท หม่อมเจ้าชิดชนก กฤดากร ท่านบันทึกว่า “ข้าพเจ้าหม่อมเจ้าชิดชนก มีความภูมิใจที่ได้เกิดมาเป็นลูกคนหนึ่งของพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ากฤษฎาภินิหาร และมีแม่ชื่อแหม่ม พระองค์เจ้ากฤษฎา เป็นพระราชโอรสองค์หนึ่งในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนหม่อมแหม่มเป็นสามัญชนคนไทยเชื้อสายรามัญ บ้านเดิมอยู่ในจังหวัดสมุทรสาครหรือที่เรียกกันว่าท่าจีน เป็นเด็กในปกครองของเจ้าจอมมารดากลิ่น ซึ่งเป็นท่านย่าของข้าพเจ้า” (พลโท หม่อมเจ้าชิดชนก กฤดากร 2541: 3) เจ้าจอมมารดากลิ่นเป็นบุตรของพระยาดำรงราชพลขันธ์ (จุ้ยคชเสนี) เจ้าเมืองนครเขื่อนขันธ์ สืบเชื้อสายจากเจ้าพระยามหาไวยธาดา (เง่ง) ผู้นำชาวมอญอพยพมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ดังนั้น

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานนามสกุลผู้ที่สืบเชื้อสายจากพระยาแจ้ง (“เง่ง”เป็นภาษามอญ แปลว่า ช้าง) ว่า “คชเสนี”

พลโท หม่อมเจ้าชิดชนก จึงเป็นผู้สืบทอดเชื้อสายมอญจากบรรพบุรุษ

กล่าวได้ว่าประวัติผู้ตายและคำไว้อาลัย ในหนังสืออนุสรณ์งานศพของ พระยาภุมมราชทรงสวัสดิ์ ขุนอาโณคคัตติ และนายแพทย์สุเอ็ด คชเสนีนั้น มี ลักษณะร่วมกัน คือแสดงสำนึกซาติพันธุมอญของผู้วายชนม์ ด้วยการกล่าว ถึงผู้ตายว่าสืบเชื้อสายมอญจากบรรพบุรุษ และปรารภนาให้ทายาทสืบทอด ความเป็นมอญ หรือใช้ภาษามอญสื่อสารในพื้นที่สาธารณะ ผู้เขียนรับรู้ ข้อมูลเหล่านี้และยึดถือเป็นข้อเท็จจริงเกี่ยวกับผู้ตาย ซึ่งถูก “คัดเลือก” เพื่อเสนอในหนังสือแจ้งงานศพ ยิ่งกว่านั้น ผู้เขียนสามารถเลือกคุณสมบัติ ที่ต้องการตอกย้ำให้กลายเป็นภาพแทนของผู้ตาย เช่น นายแพทย์สุเอ็ด คช เสนี เป็นแพทย์ผู้เชี่ยวชาญด้านหัวใจ กระนั้นข้อมูลในหนังสือแจ้งงานศพ จัด พิมพ์โดยสมาคมไทยรามัญ เลือกกล่าวถึงความสำคัญของบรรพบุรุษตระกูล คชเสนีและบทบาทของคุณหมอสุเอ็ดกับการธำรงอัตลักษณ์มอญในเมือง ไทยเป็นหลัก ซึ่งสร้างภาพแทนให้ผู้วายชนม์เป็นหมอมือที่มีความสำคัญกับ การรักษาความเป็นมอญ

นอกจากนี้ยังมีหนังสือแจ้งงานศพที่เลือกพิมพ์อัตชีวประวัติของผู้ ตาย เช่น หนังสือนิทานชีวิตจริงของข้าพเจ้า เขียนโดยพลโท หม่อมเจ้าชิด ชนก กฤดากร มีความแตกต่างจากการเขียนประวัติผู้ตายในหนังสือแจ้งงาน ศพทั่วไป เพราะเป็นข้อมูลที่ถ่ายทอดจากเจตจำนงของผู้ล่วงลับ ที่กล่าวถึง ตนเองว่าสืบเชื้อสายมอญจากบรรพบุรุษ ทำให้ทราบข้อมูลภูมิหลังของผู้วาย ชนม์อย่างละเอียดและสะท้อนสำนึกซาติพันธุมอญ

2.2 ความสัมพันธ์กับเมืองมอญในประเทศพม่า เนื้อหาคำไว้อาลัย ในหนังสืออนุสรณ์งานศพส่วนมากกล่าวถึงลักษณะนิสัยของผู้ตาย โดยใช้ คำว่า “ใจ” อธิบายคุณสมบัติด้านดี เช่น “ใจดี ใจกว้างและอื่นๆ แสดงให้ เห็นนิสัยอันดีงามของผู้ตาย มีคุณค่าต่อการเก็บรักษาไว้ในความทรงจำ” (Olson 1992: 287) ทว่าคำไว้อาลัยในหนังสือแจ้งงานศพของคนมอญ ปรากฏทั้งข้อความกล่าวถึงคุณสมบัติที่ดีของผู้จากไปและเนื้อหาที่แสดง สำนึกซาติพันธุมอญ ซึ่งกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยเชื้อสายมอญ

กับเมืองมอญในประเทศพม่า เช่น เดินทางไปเยี่ยมพี่น้องชาวมอญ หรือ สักการะศาสนสถานสำคัญ เนื่องจากเมืองมอญคือมาตุภูมิให้กำเนิดความเป็นชาติปมเพาะจิตวิญญาณและวัฒนธรรมมอญ

การรักษาความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยเชื้อสายมอญกับเมืองมอญในประเทศพม่า ถูกกล่าวถึงในคำไว้อาลัยของหนังสืออนุสรณ์งานศพขุนอาโศกคดี อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างผู้ล่วงลับกับเมืองมอญว่า “ครั้งหนึ่งเมื่อประมาณ 26 ปีมาแล้ว คุณพ่อได้พาลูกไปเยี่ยมเยือนเมืองมอญในอดีตพาไปนมัสการพระเจดีย์ตะเกิง คุณพ่อนำทองคำทำเป็นสร้อยคอให้ลูกใส่ไปหนัก 8 บาท นายชิตตินไปติดต่อเจ้าหน้าที่ฝ่ายปิดทองพระเจดีย์ ดีทองเป็นแผ่นหนัก 6 บาท ใส่ชื่อคุณพ่อและลูกพร้อมคำอุทิศขึ้นตอกปิดบนองค์พระเจดีย์ เหลือเศษหนัก 2 บาท ให้ไว้สมทบกับผู้อื่นให้ครบแผ่นละ 6 บาทต่อไป คุณพ่อได้สวดมนต์ไหว้พระเป็นภาษามอญฟังไพเราะเยือกเย็นมากหมายกำหนดการจาริกแสวงบุญนอกเมืองร่างกุ้งได้ไปหลายเมือง” (มนตรีหลักคงคา 2525: 10-15) นอกจากนี้ ลูกชายอธิบายเพิ่มเติมว่าขุนอาโศกคดีเดินทางไปพักที่หมู่บ้านพี่น้องชาวมอญหลายแห่งในเมืองหงสาวดีล้วนได้รับการต้อนรับอย่างอบอุ่นและได้พูดคุยกับหัวหน้าหมู่บ้าน เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลเรื่องตระกูลเชื้อสายมอญของแต่ละฝ่าย

คำไว้อาลัยถ่ายทอดจากความทรงจำของลูกชาย อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างผู้วายชนม์กับเมืองมอญ เมื่อขุนอาโศกคดียังมีชีวิตได้เดินทางไปดินแดนมาตุภูมิของบรรพบุรุษเพื่อถวายทองคำห่มเจดีย์ชเวดากองซึ่งประดิษฐานพระเกศาธาตุของพระพุทธเจ้า คือการสืบทอดธรรมเนียมปฏิบัติบูชาในดินแดนมาตุภูมิ แสดงถึงสำนึกชาติพันธุ์มอญของผู้ล่วงลับ ซึ่งพยายามรักษาความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับเมืองมอญในประเทศพม่า และได้รับการถ่ายทอดเป็นข้อความไว้อาลัยในหนังสืองานศพ

2.3 การเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมเพื่อธำรงอัตลักษณ์มอญ คนมอญอพยพมาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ผู้ปกครองปฏิบัติต่อพวกเขาเช่นเดียวกับคนไทย มีการ

อ้างถึงมอญในฐานะไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน เห็นได้จากกฎหมายลักษณะอาญาหลวง มาตรา 13 ห้ามราษฎรข้าแผ่นดินชายหญิงไทยมอญยกลูกสาวหรือหลานสาวให้เป็นภรรยาฝรั่ง อังกฤษ วิลันดา ชาว มลายู ซึ่งนับถือศาสนาต่างออกไป ถ้าผู้ใดไม่ปฏิบัติตามถือว่าเป็นเสียหนามในแผ่นดินจะต้องโทษ 6 สถาน² และสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียังได้ออกประกาศเรื่อง “ห้ามมิให้คนไทยและมอญเข้ารีตนับถือศาสนาอะหะหมัด” มีโทษถึงขึ้นประหารชีวิตทั้งคนชักชวนและคนไทยคนมอญที่ไปเข้ารีตนับถือศาสนาอะหะหมัด (พรพิมล ตรีโชติ 2542: 103-104)

แม้ทนายของคณมอญมีสถานภาพเป็นพลเมืองไทยโดยกำเนิด ผ่านกระบวนการขัดเกลาและปรับเปลี่ยนรสนิยมทางวัฒนธรรม ทว่าพวกเขายังคงธำรงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ผ่านการใช้ภาษา และอนุรักษประเพณีวัฒนธรรมมอญ ความเคลื่อนไหวเหล่านี้ถูกถ่ายทอดเป็นข้อความไว้อาลัยในหนังสืออนุสรณ์งานศพ แสดงถึงสำนึกชาติพันธุ์มอญของผู้วายชนม์ เมื่อยังมีชีวิตได้ร่วมกิจกรรมอนุรักษความเป็นมอญ กระทั่งกลายเป็นภาพแทนของผู้ตายในความทรงจำของครอบครัว เพื่อนร่วมงาน เช่น หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพอำมาตย์ตรี หลวงบริณัจริยาราชบุรุษ (มณฑล คชเสนี) บุตรของผู้ล่วงลับเขียนข้อความไว้อาลัยว่า “ด้านที่เกี่ยวกับเชื้อชาติของบุพการีและวงศ์สกุล พ่อก็มีความเอาใจใส่เป็นอย่างยิ่ง ได้เป็นกรรมการของสมาคมไทยรามัญตั้งแต่เริ่มมีการก่อตั้งใหม่ๆ จนกระทั่งในระยะหลังได้รับเกียรติเป็นนายกสมาคมผู้หนึ่ง” การร่วมกิจกรรมสมาคมไทยรามัญเพื่อธำรงอัตลักษณ์มอญเป็นข้อมูลชุดหนึ่งในความทรงจำของบุตรอำมาตย์ตรี หลวงบริณัจริยาราชบุรุษ และพันธกิจนี้ได้รับการสืบสานโดยนายแพทย์สุเ็ด คชเสนี บุตรชายคนแรกของอำมาตย์ตรี หลวงบริณัจริยาราชบุรุษ เมื่อบิดาป่วยช่วงปลาย พ.ศ. 2517 ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่นายกสมาคมไทยรามัญ

² พระอัยการหลวงห้ามหญิงไทยมอญแต่งงานกับคนต่างด้าว ผู้ฝ่าฝืนจะได้รับโทษ 6 สถาน ได้แก่ สถานหนึ่งให้พันคอบริเวณ สถานหนึ่งคือให้จำตรูไว้กว่าจะตาย สถานหนึ่งคือให้บริจาบาตรแล้วเอาตัวลงหลุมข้าง สถานหนึ่งให้ไหมจตุรคุณ สถานหนึ่งให้ไหมตรีคุณ และสถานหนึ่งให้ไหมทวิคุณ ดู ประมวลกฎหมายตราสามดวง เล่ม 4 (กรุงเทพฯ: องค์การค้าคุรุสภา, 2505), 18-19.

ที่ประชุมมีมติเลือกนายแพทย์สุเ็ดเป็นนายกสมาคมฯ และได้รับเลือกตั้งให้ปฏิบัติหน้าที่นี้ตลอดเวลา 33 ปี จวบจนอนิจกรรม

ตลอดระยะเวลาที่คุณหมอสุเ็ดดำรงตำแหน่งนายกสมาคมไทยรามัญ ได้ร่วมจัดกิจกรรมเพื่อธำรงอัตลักษณ์มอญ และกลายเป็นภาพแทนที่อยู่ในความทรงจำของเพื่อนร่วมงาน ถูกบอกเล่าผ่านคำไว้อาลัยในหนังสืออนุสรณ์งานศพ เขียนโดยนายจำเนียร ศรีดาวเดือน คนไทยเชื้อสายมอญผู้รู้ด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมมอญ กล่าวถึงผู้ตายว่า “คุณหมอสุเ็ด สนใจศึกษาค้นคว้าเรื่องชนชาติจนแตกฉานทุกด้านไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านศิลปวัฒนธรรม ท่านทุ่มเทศึกษาทั้งทางเอกสาร ตำรับตำรา การเดินทางไปในประเทศต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อสืบค้นวิจัยให้ได้ความจริง แล้วนำมารวบรวมเรียบเรียงจัดพิมพ์เผยแพร่อย่างกว้างขวาง ท่านยังคงมุ่งมั่นทำงานสร้างสรรค์และจรรโลงสมาคมไทยรามัญมาจนปัจจุบัน สมาคมไทยรามัญมีรากฐานมั่นคง แม้ในช่วงบั้นปลายชีวิตของคุณหมอก็ยังทำงานให้สมาคมฯ ลูกหลานมอญทั้งในเมืองไทยและในเมืองมอญได้ช่วยกันดูแลรักษาสืบไปไม่ให้สูญสลาย” (สมาคมไทยรามัญ 2551: 193) ส่วนนายโสภณ นิไชโยค กรรมการสมาคมไทยรามัญ รำลึกถึงความดีและสำนึกชาติพันธุ์มอญของนายแพทย์สุเ็ดว่า “ท่านเป็นนายกสมาคมต่อจากบิดาของท่าน (หลวงบริณัยจรรยาราษฎร์) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 จวบจนถึงแก่กรรม พ.ศ. 2550 ท่านปฏิบัติหน้าที่นายกสมาคมไทยรามัญด้วยดีตลอดมา เป็นผู้เสียสละโดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อชนชาติมอญ ท่านได้เป็นผู้ริเริ่มหาสถานที่และก่อสร้างสมาคมไทยรามัญที่หมู่บ้านบางกระดี่ในพ.ศ. 2523 ท่านได้เสียสละกำลังกาย กำลังทรัพย์ และกำลังปัญญา ท่านเป็นผู้เสียสละโดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อชนชาติมอญ” (สมาคมไทยรามัญ 2551: 196)

หากพิจารณาจากคำอธิบายของ Jacques Derrida ที่ว่า “การไว้อาลัยเป็นผลจากพลังภายนอก คือภาพลักษณ์ของผู้ตาย และความสัมพันธ์กับผู้ตายทำให้เราแสดงการไว้อาลัย ความดีซึ่งเป็นภาพลักษณ์นำผู้คนไปสู่การไว้” (Derrida 1995: 35-52) อาจกล่าวได้ว่าเจตจำนงหลักของ

คำไว้อาลัยนั้นเพื่อรำลึกถึงคุณความดี แสดงความรักอาลัยและการจดจำผู้จากไป ทว่าคำไว้อาลัยและประวัติผู้ตายในหนังสืออนุสรณ์งานศพของคนมอญนั้น พบการกล่าวถึงผู้ตายใน 3 ประเด็น คือ 1. ผู้ตายเชื้อสายมอญจากบรรพบุรุษ 2. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ตายกับเมืองมอญในประเทศพม่า และ 3. ผู้ตายเคยร่วมกิจกรรมเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อธำรงอัตลักษณ์มอญ นอกจากนี้ เมื่อวิเคราะห์ประวัติผู้ตายและคำไว้อาลัยในหนังสืออนุสรณ์งานศพของชนชั้นศักดินาเชื้อสายมอญ ทายาทเจ้าเมืองรามัญ และข้าราชการเชื้อสายมอญ พบการอธิบายสำนักชาติพันธุ์มอญของผู้วายชนม์ที่มีทั้งความคล้ายคลึงกัน คือผู้ตายล้วนสืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษมอญ นอกจากนี้พบการแสดงสำนักชาติพันธุ์ที่แตกต่างกัน คือ หนังสืออนุสรณ์งานศพของขุนอาโศกคดี ทายาทเจ้าเมืองรามัญ อธิบายความเป็นมอญของผู้วายชนม์โดยยึดโยงกับดินแดนมาตุภูมิที่ทำให้กำเนิดความเป็นมอญ ด้วยการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับเมืองมอญในประเทศพม่า และกลุ่มข้าราชการเชื้อสายมอญโดยเฉพาะตระกูลคชเสนีมีบทบาทอย่างมากในการจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมเพื่อธำรงความเป็นมอญซึ่งแสดงถึงสำนักชาติพันธุ์ในแง่ที่กล่าวได้ว่าสถานะทางสังคมของผู้วายชนม์สัมพันธ์กับวิถีแสดงสำนักชาติพันธุ์มอญซึ่งเป็นข้อมูลที่ได้รับการเผยแพร่ในวาระสุดท้ายของชีวิต

3. ประวัติศาสตร์มอญที่ถูกเลือกสรร และเสนอในหนังสืออนุสรณ์งานศพของผู้วายชนม์ชาวมอญ

เมื่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงดำรงตำแหน่งสภานายกหอพระสมุดวชิรญาณ ทรงอธิบายการเลือกเรื่องที่จะพิมพ์ในหนังสือแจกงานศพว่า “หนังสือที่สร้างเปนของแจกในการกุศลต่างกันโดยลักษณะการเปน 2 อย่าง คือเนื่องด้วยการมงคลอย่าง 1 เนื่องด้วยการศพอย่าง 1 ทุกวันนี้ยังสร้างหนังสือแจกในงานศพมากกว่าแจกในงานมงคล เรื่องหนังสือที่พิมพ์แจกในงานศพมีข้อจำกัดจะพิมพ์เรื่องประโลมโลก เช่น บทรื่องลำน่าฤบาทลคร ฤเพลงยาว สังวาสขัดอยู่” (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2459: 109-110) ดังนั้นเนื้อหา

ของหนังสืออนุสรณ์งานศพจึงแตกต่างจากหนังสือทั่วไป เช่น มีประโยชน์ต่อผู้อ่านมากกว่าเรื่องประโลมโลก และเนื้อหาควรบ่งบอกตัวตนของผู้ตาย เพื่อสร้างการรำลึกถึงผู้จากไป จากการวิเคราะห์เนื้อหาหนังสือแฉงานศพของชาวมอญ พบการเสนอประวัติศาสตร์มอญชุดหลัก หมายถึงข้อมูลประวัติศาสตร์มอญที่เล่าสืบต่อกันจากรุ่นสู่รุ่น มีบทบาทกำกับการรับรู้อดีตของชาวมอญ ยิ่งกว่านั้นคือกลายเป็นแหล่งข้อมูลอ้างอิงทางวิชาการด้านมอญศึกษาในประเทศไทย (ดุสิตธร งามยิ่ง 2559; วริศรา อนันต์โท 2562; ศรัณย์ ทองปาน 2548; องค์ บรรจุน 2553) แสดงให้เห็นว่าประวัติศาสตร์มอญที่เสนอในหนังสืองานศพ คือข้อมูลที่ถูกเผยแพร่ผลิตซ้ำทำให้เกิดการรับรู้อดีตของชนมอญเพิ่มขึ้น โดยประวัติศาสตร์มอญชุดหลักที่ถูกเลือกสรรพิมพ์เป็นเนื้อหาของหนังสืองานศพ แบ่งเป็น 3 ประเด็น ดังนี้

3.1 ความเป็นมาของชนชาติมอญและอาณาจักรยุครุ่งเรือง

ประวัติศาสตร์ที่กำกับการอธิบายอดีตของชาวมอญ เป็นข้อมูลจากเอกสารประวัติศาสตร์ประเภทพงศาวดาร ตำนานเมือง และบันทึกจากคำบอกเล่า ถูกเลือกเป็นเนื้อหาในหนังสืออนุสรณ์งานศพของพลตรี พระศัลยเวทย์วิศิษฐ์ (สาย คชเสนี) และหลวงบริณัยจรรยาราชภู่ (มณฑล คชเสนี) ข้อมูลชุดนี้กล่าวถึงถิ่นฐานของชนมอญบริเวณตอนล่างของประเทศพม่า ปกครองโดยกษัตริย์ มีภาษาและวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ นอกจากนี้เนื้อหาในหนังสือแฉงานศพขุนอาโศกคต (เพิ่ม หลักคงคา) เลือกพิมพ์พงศาวดารชนชาติมอญฉบับภาษารามัญ แปลและเรียบเรียงโดยพระมหาช่วง อุเจริญ อธิบายความเก่าแก่ของชนชาติมอญว่า “ชาวมอญแรกเริ่มอาศัยอยู่ในประเทศอินเดียตอนใต้ในแผ่นดินซึ่งเรียกว่า ตะเลงคะนะ แปลว่า ผืนแผ่นดินใหญ่ ฉะนั้น ทางพม่าจึงเรียกชนชาติมอญว่า ตะเลง ส่วนคำว่ารามัญเป็นชื่อในภาษาบาลี ... ชาวมอญสร้างเมืองใหม่ชื่อว่าสะเทิมมีพระเจ้าสีหะราชาเป็นปฐมวงศ์ของกษัตริย์มอญ ชัยภูมิเมืองมัญเฆลล้อมรอบเหมาะแก่การป้องกันเมืองเป็นอย่างดี ทิศตะวันตกมีท่าเรือสำหรับจอดสินค้า ประชาชนชาวมอญมีการติดต่อการค้าขายกับชาวอินเดียเป็นส่วนมาก วัฒนธรรมของ

อินเดียจึงเผยแพร่เข้าสู่มอญตั้งแต่นั้นมา” (ครอบครัวหลักคงคา 2515: 15) การอ้างถึงดินแดนในตอนใต้ของประเทศอินเดียว่าเป็นบริเวณที่มีมอญเคยอยู่อาศัย ก่อนอพยพมาตั้งอาณาจักรในพม่า นั้น เป็นคำอธิบายที่ต้องการชี้ให้เห็นความเก่าแก่ของชนชาติที่มีจุดกำเนิดในแผ่นดินอินเดีย ซึ่งเป็นแหล่งอารยธรรมสำคัญของโลก ยิ่งกว่านั้นกล่าวถึงวัฒนธรรมมอญซึ่งรับอิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียผ่านการค้า ทำให้เห็นว่ามอญเป็นเมืองทำการค้าสำคัญ

นอกจากนี้พงศาวดารมอญ กล่าวถึงความรุ่งเรืองของอาณาจักรมอญกับการแสดงตนของกษัตริย์ตามคติธรรมราชา เช่น พระยาอุทรงปุระต่อเติมเจดีย์ชเวดากองให้สูงขึ้นจากเดิม 40 ศอก ส่วนพระนางชินสอญถวายทองคำและกัลปนาไพร่ 100 คน เป็นข้าพระปฏิบัติดูแลพระเจดีย์ชเวดากอง (กรมศิลปากร 2510: 31) เป็นกิจกรรมทางศาสนา ทว่าสะท้อนถึงความมั่นคงของอาณาจักรทำให้กษัตริย์สามารถกัลปนาทั้งกำลังคนและทรัพย์สินเพื่อบำรุงศาสนา แม้ปัจจุบันมอญเป็นชนชาติไร้รัฐเชิงกายภาพ ทว่าความเป็นมาของชนชาติและคุณูปการของอดีตบุรพกษัตริย์นั้นถูกผลิตซ้ำเป็นเนื้อหาในหนังสือแฉงานศพของคนมอญ อีกทั้งได้รับการจดจำวบจนปัจจุบัน ด้วยการจัดงานวันชาติมอญเพื่อรำลึกถึงวันก่อตั้งเมืองหงสาวดี ยุคทองของอาณาจักรมอญ

3.2 มอญเสียเอกราช ประวัติศาสตร์บาดแผลในหนังสืออนุสรณ์

งานศพ พงศาวดารมอญพม่าและพงศาวดารไทย บันทึกเหตุการณ์สงครามระหว่างมอญกับพม่า โดยเฉพาะประเด็นความแตกต่างระหว่างชาติพันธุ์และการเสียเอกราชของมอญ คือเรื่องราวที่ถูกเลือกพิมพ์เป็นเนื้อหาในหนังสืออนุสรณ์งานศพของพระยาฤทธราชทรงสวัสดิ์ (สุดใจ ไกรจิตติ) และพระยานาคราชกำแพงประแดงบุรีนายก (แจ้ง คชเสนี) เสนอเนื้อหาตอนหนึ่งจากพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลที่ 2 ฉบับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์ว่า “มอญกับพม่า แม้ภูมิฐานบ้านเมืองอยู่ติดต่อกันก็จริง แต่ชาติและภาษาตลอดจนความนิยมแตกต่างกันมาแต่โบราณ” (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา

ดำรงราชานุภาพ 2496 : 86) นอกจากอธิบายความแตกต่างทางชาติพันธุ์แล้ว เหตุการณ์มอญเสียเอกราชยังได้รับการบอกเล่าในฐานะผู้ถูกกระทำว่า “ลุดักราช 1119 ปี ณ วันศุกร์ เดือน 6 แรม 5 ค่ำ เพลาสองยามเศษ เมืองหงสาวดีแตกแก่องไชยะมังลอง ครั้นพวกกองทัพองไชยะมังลองเข้าเมืองได้แล้ว ก็เที่ยวบริพาชบาตรชาวบ้านในเมือง ฆ่าฟันเก็บเอาพัสดุนเงินทองสิ่งของต่างๆ มารวบรวมไว้อันมาก” (กรมศิลปากร 2510: 102-104) ประวัติศาสตร์บาดแผลชุดนี้ถูกบันทึกในพงศาวดารทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายมอญพม่า อีกทั้งถูกเลือกเป็นเนื้อหาในหนังสือแฉงานศพของคนมอญ กล่าวได้ว่าเหตุการณ์มอญเสียเอกราชเป็นประวัติศาสตร์ชุดหลักที่ถูกผลิตซ้ำ ในแง่นี้สะท้อนให้เห็นว่าเรื่องราวของผู้แพ้ก็ได้รับการจดจำ และถ่ายทอดให้คนทั่วไปได้รับรู้เช่นกัน

3.3 บทบาทในราชสำนักและชุมชนชายแดน ประวัติศาสตร์มอญชุดหลักที่กำกับการรับรู้อดีตของคนมอญ มีกษัตริย์เป็นศูนย์กลางของเรื่องราวทั้งการทํานุบำรุงศาสนาและทำสงคราม เมื่อมอญเสียเอกราชเท่ากับบทบาทของกษัตริย์สิ้นสุดเช่นกัน ทว่าเรื่องราวของคนมอญยังคงกล่าวถึงในเอกสารฝ่ายไทยและคำบอกเล่าจากทายาทของชาวมอญที่มาตั้งถิ่นฐานในเมืองไทย ศูนย์กลางของเรื่องเล่าจึงเปลี่ยนจากกษัตริย์หรืออาณาจักรไปสู่ประวัติศาสตร์ของปัจเจก ซึ่งถูกเลือกเป็นเนื้อหาส่วนหนึ่งในหนังสืออนุสรณ์งานศพของข้าราชการเชื้อสายมอญตระกูลคชเสนี ได้แก่ พระยานครราชสีมาแห่งประแดงบุรีนายก (แจ้ง คชเสนี) อำมาตย์ตรี หลวงบริณัยจรรยาราชภักดิ์ (มณฑล คชเสนี) และศาสตราจารย์เกียรติคุณ นายแพทย์สุเ็ดคชเสนี พิมพ์ประวัติต้นตระกูลคชเสนี พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สารสำคัญกล่าวถึงบทบาทของขุนนางมอญตระกูลคชเสนี ร่วมต่อสู้ป้องกันข้าศึก ฟื้นฟูอำนาจของราชสำนักสยาม นอกจากกล่าวถึงความสำคัญของบรรพบุรุษฝ่ายชายแล้ว ในหนังสือนิทานชีวิตจริงของข้าพเจ้าที่ระลึกในงานศพพลโท หม่อมเจ้าชิดชนก กฤดากร ยังอธิบายความสามารถของบรรพบุรุษฝ่ายหญิง คือเจ้าจอมมารดากลิ่น เจ้า

จอมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า มีฝีมือด้านการปรุงข้าว
แช่ อาหารมอญที่เจ้านายในราชสำนักชมอยู่เสมอว่ารสชาติดี ดังที่พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตรัสว่า “ถ้าจะกินข้าวแช่ ต้องข้าวแช่ของ
เจ้าจอมมารดากลิ่น” (พลโท หม่อมเจ้าชิดชนก กฤดากร 2541: 19-43)

นอกจากบทบาทในราชสำนัก คนมอญมีความสำคัญต่อการสร้าง
ความมั่นคงในพื้นที่ชายแดน ดังปรากฏข้อความตอนหนึ่งในบันทึกประวัติ
ตระกูลหลักคงคา เป็นเนื้อหาส่วนหนึ่งของหนังสือแฉงานศพขุนอาโศก
คดี อธิบายว่า ตระกูลหลักคงคาสืบเชื้อสายจากพญาท่าขนุนเฒ่า (พ่อคุณ
ใหญ่) ขุนนางมอญ เมื่อเมืองหงสาวดีเสียเอกราชแก่พม่า ท่านชักชวนชาว
มอญประมาณ 1,000 กว่าคน อพยพมาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย และรับ
ราชการเป็นเจ้าเมืองท่าขนุน หนึ่งในเมืองรามัญหน้าด่านของเมืองกาญจนบุรี
ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 4 ได้พระราชทานชื่อเจ้าเมืองท่าขนุนว่าพระปิ่นสดีชฐ
บดี ทายาทของพญาท่าขนุนเฒ่ารับราชการสืบทอดตำแหน่งเจ้าเมืองท่าขนุน
ต่อมา 4-5ชั่วอายุคน กระทั่งถึงพระปิ่นสดีชฐบดี (ซัง) บิดาของขุนอาโศก
คดี เจ้าเมืองท่าขนุนมีหน้าที่ลาดตระเวนรักษาความสงบบริเวณชายแดนไทย
ซึ่งเป็นเขตติดต่อกับเมืองเมะลาลำเลิงของพม่า ช่วยป้องกันทหารพม่าเข้ามา
สืบข่าวความเคลื่อนไหวของฝ่ายไทย และรักษาความสงบในชุมชนชายแดน
(ครอบครัวหลักคงคา 2525)

เนื้อหาของหนังสืออนุสรณ์งานศพชาวมอญ ต่างจากหนังสือแฉงาน
ศพทั่วไปอย่างมีนัยสำคัญ เนื่องจากเลือกพิมพ์ “ประวัติศาสตร์มอญชุด
หลัก” คือการกล่าวถึงภูมิหลังของชนชาติ ความรุ่งเรืองของอาณาจักรมอญ
กระทั่งเสียเอกราชเมื่อ พ.ศ. 2310 อีกทั้งอธิบายบทบาทของชาวมอญในราช
สำนักสยามและชุมชนชายแดน หลังจากอพยพมาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย
 อีกทั้งไม่ละเลยหรือปกปิดประวัติศาสตร์บาดแผลจากเหตุการณ์มอญเสีย
เอกราช และไม่สามารถฟื้นฟูความเป็นชาติจวบจนปัจจุบัน ทว่าเลือกผลิต
ซ้ำข้อมูลประวัติศาสตร์ชุดหลักที่กำกับการรับรู้อดีตของคนมอญ ด้วยการ
พิมพ์เป็นเนื้อหาของหนังสืออนุสรณ์งานศพทำให้ประวัติศาสตร์มอญไม่

สูญหาย อีกทั้งเกิดการรับรู้ความเป็นมาของชนชาติมอญ อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ และบทบาทชาวมอญในสังคมไทย ยิ่งกว่านั้นประวัติศาสตร์มอญที่เสนอในหนังสืองานศพ เป็นการเผยแพร่เรื่องราวของปัจเจก คือคนมอญที่มีส่วนร่วมสร้างความมั่นคงแก่อาณาจักรตั้งแต่ยุคกรุงธนบุรี และถ่ายทอดแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างมอญกับไทย ในแง่นี้หนังสืองานศพจึงเป็นทั้งของที่ระลึกในวาระสุดท้ายของชีวิต และเป็นแหล่งอ้างอิงทางวิชาการด้านมอญศึกษาในเมืองไทย

4. สรุป

หนังสืออนุสรณ์งานศพของผู้วายชนม์ชาวมอญ คือสัญลักษณ์ของการไว้อาลัยในพิธีกรรมอำลาเพื่อรำลึกถึงผู้จากไป และเป็นพื้นที่แสดงสำนึกชาติพันธุ์มอญของผู้ล่วงลับ เมื่อวิเคราะห์ประวัติผู้ตายและคำไว้อาลัยในหนังสืองานศพของกลุ่มชนชั้นศักดินาเชื้อสายมอญ กลุ่มข้าราชการเชื้อสายมอญ และกลุ่มทนายทเจ้าเมืองรามัญ พบเนื้อหาที่แสดงสำนึกชาติพันธุ์ที่คล้ายคลึงกัน คือกล่าวถึงผู้ตายว่าสืบเชื้อสายมอญมาจากบรรพบุรุษ ส่วนสำนึกชาติพันธุ์ที่แสดงออกแตกต่างกัน คือกลุ่มทนายทเจ้าเมืองรามัญ ในช่วงที่มีชีวิตผู้ตายได้รักษาความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับเมืองมอญในประเทศพม่า และกลุ่มข้าราชการเชื้อสายมอญมีบทบาทในการจัดกิจกรรมเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมเพื่อธำรงอัตลักษณ์มอญ แสดงให้เห็นว่าเมื่อยังมีชีวิตผู้ตายแสดงความเป็นมอญ กระทั่งกลายเป็นที่รับรู้ในความทรงจำของสมาชิกในครอบครัว บุคคลใกล้ชิดหรือหน่วยงานที่รับผิดชอบจัดทำหนังสืองานศพ ความทรงจำนั้นได้ถูกถ่ายทอดเป็นข้อมูลประวัติผู้ตายและคำไว้อาลัย ตอกย้ำให้ผู้อ่านเข้าใจสำนึกชาติพันธุ์มอญของผู้จากไป ส่วนเนื้อหาของหนังสืองานศพชาวมอญนั้น เลือกริพิมพ์ประวัติศาสตร์ชุดหลักที่กล่าวถึงความเป็นมาของชนชาติมอญ ความรุ่งเรืองของอาณาจักรมอญ และการเสียเอกราชแก่พม่าเป็นประวัติศาสตร์บาดแผลในความทรงจำ รวมถึงการอธิบายบทบาทของตระกูล คชเสนี กฤดากร และหลักคงคาในราชสำนัก

สยามและชุมชนชายแดน ประวัติศาสตร์ดังกล่าวผ่านการ “เลือกสรร” ว่าเป็นข้อมูลชุดหลักที่กำกับการรับรู้ดีของคนมอญและถูกอ้างถึงในผลงานวิชาการด้านมอญศึกษา กล่าวได้ว่าหนังสืออนุสรณ์งานศพมีคุณค่าต่อการระลึกถึงผู้ล่วงลับ สะท้อนสำนึกชาติพันธุ์มอญของผู้วายชนม์ และที่สำคัญ มีฐานะเป็นเอกสารที่ผลิตซ้ำและเผยแพร่ประวัติศาสตร์มอญชุดหลักที่กำกับการรับรู้ดีของคนมอญ

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กรมศิลปากร, 2510. พงศาวดารมอญพม่า คัดจากประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 1 อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพลตรี พระศัลยเวทย์วิศิษฎ์ (สาย คชเสนี). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.
- ครอบครัวหลักคงคา, 2525. บรรณานุกรมงานพระราชทานเพลิงศพขุนอาโกคคตี (เพิ่ม หลักคงคา). กรุงเทพฯ: กรุงสยามการพิมพ์.
- คุรุสภา, 2505. กฎหมายตราสามดวง เล่ม 4. กรุงเทพฯ: องค์การคำคุรุสภา.
- ชิดชนก กฤดากร, พลโท หม่อมเจ้า, 2541. นิทานชีวิตจริงบางตอนของข้าพเจ้า. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, 2496. ประวัติต้นสกุลคชเสนี อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระยานาคราชกำแพงประแดงบุรีนายก. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บัญชาการพิมพ์.
- ดุสิตธร งามยิ่ง, 2561. “รามอญ: ความเป็นมาและการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมในจังหวัดปทุมธานี.” วไลยอลงกรณ์ปริทัศน์ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ 8 (2): 31-41.
- ทองคำ กาญจนโชติ, 2496. เกล็ดพุทธศาสนา พงศาวดารมอญ สุภาชิตกฎหมาย อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระยาภักตราชทรงสวัสดิ์ (สุดใจ ไกรจิตติ). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ประเสริฐอักษร.
- ทิพา ต้นปิ่นเพชร, 2510. “หนังสือแจกการกุศล.” อักษรศาสตร์ : 120-130.
- พรชัย นาคสีทอง, 2564. “ท้องถิ่นในรัฐชาติ-รัฐชาติในท้องถิ่น: การประสานและผูกโยงของอารมณความรู้รัก และความใฝ่ฝันแบบรัฐชาติกับสำนักท้องถิ่นในหนังสือแจกงานศพของภาคใต้ ทศวรรษ 2460-2490.” ปาริชาติ 34 (1): 120-137.
- พรพิมล ตรีโชติ, 2542. ขนกลุ่มน้อยกับรัฐบาลพม่า. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ภาวิกา ศรีรัตนบัลลังก์, 2561. “บ้าน” สุดท้ายของชีวิต: มุมมองเชิงสังคมวิทยาต่อการบริหารคุณภาพชีวิตระยะสุดท้าย. พิมพ์ครั้งที่ 3. นนทบุรี: สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ.
- วรศรา อนันต์โท, 2562. “ประเพณีสงกรานต์ของชาวมอญบางกระดี่: พื้นที่การแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์มอญในกรุงเทพมหานคร.” มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ 39 (3): 151-163.
- ศรัณย์ ทองปาน, 2548. “การพิมพ์ ของร้อน และครู: ข้อสังเกตบางประการว่าด้วยการฝึกหัดและถ่ายทอดวิชาช่างในสังคมไทย.” ดำรงวิชาการ 4 (1): 24-37.
- สมาคมไทยรามัญ, 2551. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์ นายแพทย์สุเอ็ด คชเสนี. กรุงเทพฯ: บริษัท เท็คโปรโมชัน แอนด์ แอ็คเวอร์ไทเซซิง จำกัด.
- สุภรณ์ โอเจริญ, 2541. มอญในเมืองไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

องค์ บรรจุน, 2553. สยามหลากเผ่าหลายพันธุ์. กรุงเทพฯ: มติชน.

อนรรฆ พิทักษ์ธานิน, 2550. “หนังสืออนุสรณ์งานศพ: พื้นที่แห่งความทรงจำ (ที่ถูกเลือก).” *ตำรา
วิชาการ* 6 (1): 146-147.

ภาษาอังกฤษ

Derrida J., 1995. **The gift of death**. Chicago: The University of Chicago Press.

Gold S.J. & Miller P., 2015. “Race and ethnic consciousness.” In G. Ritzer (Ed.), **The
Blackwell encyclopedia of sociology**. 2nd ed. Malden: John Wiley & Sons, Ltd.

Kittitornsakul K., 2021. “Chinese people in Chiang Mai with identity construction
through cremation books from 1957 to 2014.” **Journal of Mekong Societies**
17 (2): 161–178.

Olson A.G., 1992. “Thai cremation volumes: A brief history of a unique genre of
literature.” **Asia Folklore Studies** 51 (2): 279-294.

